

Kíváncsiság = Tudás

Tanítva tanulunk igazán. Tanítva tanulunk. Igazán?

Szerzők: Bereczki Anna, Gulácsi Éva, Horváth Borbála

“Mi az iskolázás célja? Az, hogy a gyereket hozzászabjam – hozzáfaraajam – a társadalom, a felnőtt világ jelenlegi (pillanatnyi) elvárásaihoz? Más képre váltva: „tisztá lapnak” tekintsem-e, amire lényegében azt írok, amit akarok? (...)

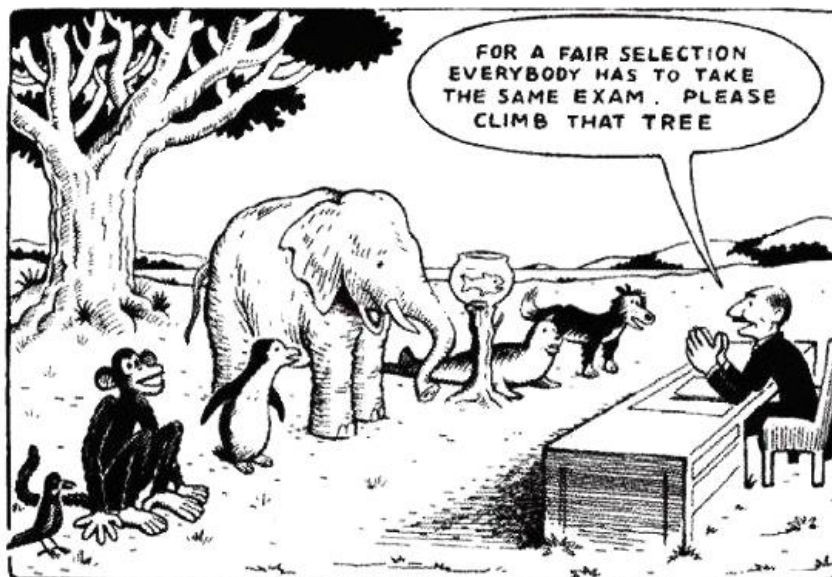
Vagy pedig az a cél, hogy kibontakozáshoz segítsem a mindig egyszeri, egyedi gyermeki individualitást, kedvező körülményeket teremtek számára, amelyben cselekvéses képességeit ugyanúgy ki tudja bontakoztatni, mint érzelmi intelligenciáját, szociabilitását ugyanúgy, mint intellektuális képességeit?”¹

Egy társadalomhoz vajon csak úgy lehet tartozni, ha a végletekig hozzáidomítjuk az egyének gondolatait egymáshoz? Ez csak akkor lehetséges, ha a kezdetektől egységes rendszerben gondolkozunk.

Ha minden gyereket azonos szempontok, felmérések alapján sorolunk különböző kategóriákba, az azt feltételezi, hogy az egyén tudását csak egyféleképpen lehet lemérni. Ez az egyéniségek, a zsenialitás kiirtását vonja maga után. Hiszen, ahogy Albert Einstein is mondta: “Mindenki zseni. De ha egy halat az alapján ítélünk meg, hogy tud-e fára mászni, egész életében butának fogja hinni magát.” A ma használatos iskolarendszer alapelveit és az előbbi idézetet egymás mellé rakva kísérteties hasonlóságok figyelhetők meg. Kicsit továbbgondolva a dolgot pedig nagyon könnyen eljuthatunk egy - az utópikus írásokból jól ismert - jövőbeni, negatív képhez.

---

¹ Educatio 2004/I. Vekerdy Tamás : Kinek mi kell? PP. 3-10.

Az 1900-as évek elején az iskoláknak az volt a legfőbb célja, hogy a gyerekek felnőttként az ipusztársadalom hasznos dolgozói legyenek. Az állami iskolákat nemcsak az iparosodás érdekében, hanem annak képében hozták létre. Sok szempontból azt a gyári kultúrát tükrözik, aminek támogatására születtek. Egy átlagos osztályterem 28 egykorú diákból állt, pontosan meghatározott négyzetméteren, meghatározott számú tanárokkal, akik közül néhányan matekot töltöttek a diákok fejébe, mások történelmet. A napot szabványos időegységekbe rendezték, melyet a csengő hangja jelzett, akárcsak a gyárban a munkaidő kezdetét és a szünetek végét. A diákokat életkor szerinti csoportokban oktatták, mintha a legfontosabb dolog, ami közös bennük, a gyártási idejük lenne. Szabványosított tesztekkel adták nekik, és összehasonlították őket a „piacra küldésük” előtt. Az alapelv tehát az volt, hogy az iskoláknak tudásalapú rendszerre kell épülnie, és minden diáknak ugyanazokat a feladatokat kell teljesítenie. Azóta is ez, a gyárak futószalagos modelljéhez hasonlítható rendszer él. Ez a modell, amit először Poroszországban alkalmaztak, egy jól működő, a 20. századi gazdasági társadalom igényeit kielégítő rendszernek tűnt. Az 1980-as években hirtelen lezajlott technológiai fejlődés megkövetelte volna az oktatási rendszer átalakulását is, ennek ellenére ez nem történt meg. Habár az iskolák többsége adaptálta ezeket az információs eszközöket, továbbra is ugyanabban a struktúrában működnek tovább. Abból kifolyólag, hogy ez a struktúra a gyárra hasonlít, elengedhetetlen része az uniformizálás, a szabályok betartatása, a ciklikus ellenőrzés, a fegyelem.

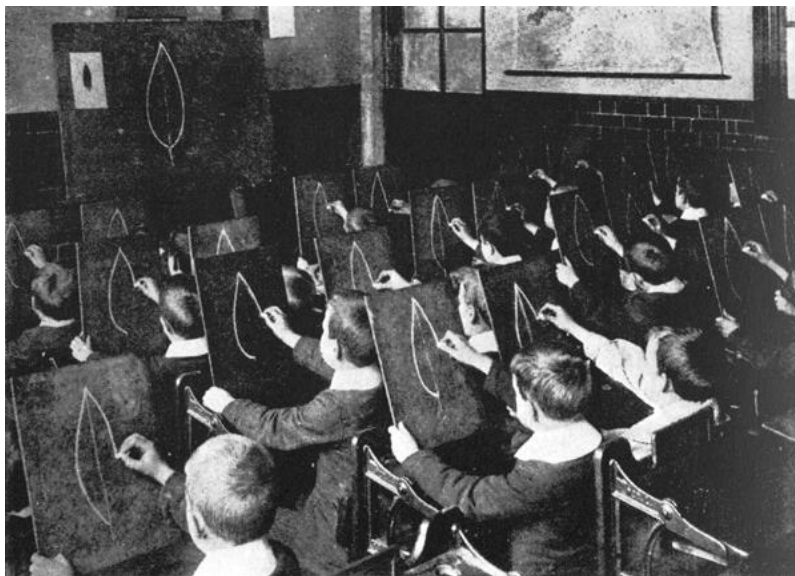
Hiszen már gyermekkorunktól kezdve állandó előírások sokaságát teljesítjük. Csak úgy válhatunk egy közösség tagjává, ha bizonyos elvárásoknak folyamatosan megfelelünk. Michel Foucault, francia filozófus, az egész folyamatot körforgásszerűnek írja le: a gyermek – a nevelendő egyén – és nevelője is, aki egykor ugyanúgy egy oktatási rendszer és kultúra alanya volt, egy kulturális „börtön” foglyai.

Foucault azt állítja, hogy a fegyelmezés az alapja az iskola, a börtön, a kórház rendszerének. Mindhárom intézmény elrendez, megszerkeszt, figyel, felügyel, beosztja az időt és a teret, átláthatóvá tesz, tudást termel, karaktereket, jellemeket és jellegeket alkot. A három fontos foucault-i fogalom, amely az oktatás hálózatának leírására szolgál: norma, fegyelmezés, szubjektum.

A fegyelmezés egyik alapeleme a fegyelmező idő. A fegyelmező intézmények célja hasznos idő létrehozása, melyet folytonos ellenőrzéssel, a felügyelők nyomásával, és minden figyelemelvonó tényező megszüntetésével érnek el. Működik a kimerítő felhasználás, vagyis a nem semmittevés alapelve: tilos elvesztegetni az időt, az időbeosztásnak le kellett győznie az idő elpazarolásának a veszélyét. A fegyelem az idő elméletileg mindig növekvő felhasználásának elvét fekteti le: az időből minél több felhasználható pillanatot kell kiaknázni és minden egyes pillanatból még több hasznos erőt. Ami azt jelenti, hogy törekedni kell a legkisebb pillanat felhasználásának a fokozására, mintha az idő még a maga tört részeiben is kimeríthetetlen volna, vagy mintha legalábbis valami belső, egyre részletesebb elrendezéssel elérhető volna egy olyan ideális pont, ahol a gyorsaság maximuma egyben a hatékonyság maximumát is adná.

Ez a fegyelmező idő a pedagógiai gyakorlatra is ráerőszakolja magát, specializálva a képzés idejét. Egyre nehezedő vizsgákkal elválasztott különböző fokozatokat állít fel, meghatározott fázisban lezajló programokat határoz meg, amelyek növekvő nehézségű gyakorlatokkal járnak együtt, miközben az egyéneket aszerint minősítik, ahogy e sorozatokon átestek. A hagyományos képzés (egységes, egyetlen tanító által ellenőrzött idő, egyetlen vizsgával lezárva) „beavató” idejét felváltotta a fegyelmező idő.

Az egyén minden tevékenységét parancsok ritmizálják és támasztják alá. E parancsok hatékonysága rövidségükön és világosságukon nyugszik: a rendet nem kötelesek megmagyarázni, sem megfogalmazni, a parancsok az a célja, hogy a kívánt viselkedést beindítsa, és ez elegendő. Az iskolások idomítása ugyanígy történik: kevés szóval, magyarázkodás nélkül, egészen a teljes némaságig, amelyet jelek szakítanak meg csupán- csengő, a két tenyér összeverése, mozdulatok, vagy a tanító szempillantása.

Joseph Vaughan, Nelson's New Drawing Course. Teacher's Handbook, Edinburgh, 1903.

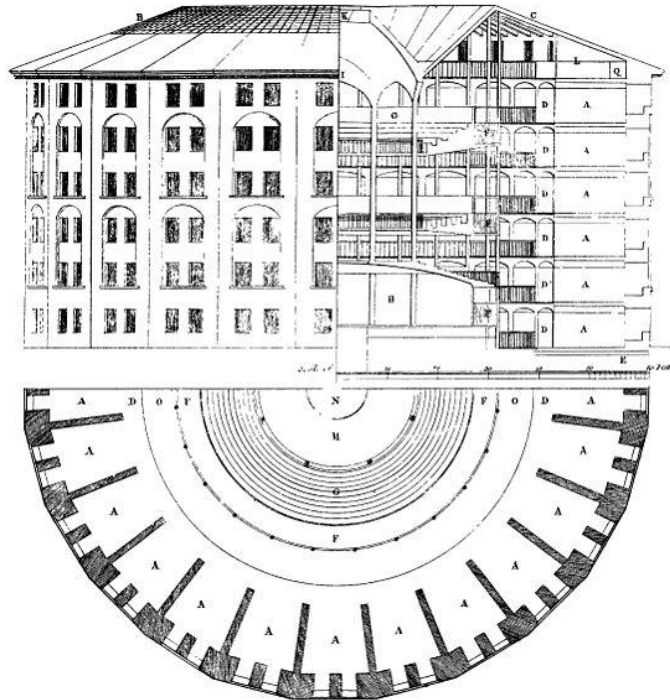
A fegyelmező intézmények építésze is az egyének átalakítását célozza: hatni akar a benne lakókra, befolyást biztosítani a magatartásuk fölött, éreztetni velük a hatalom állandó jelenlétét, kiszolgáltatni őket a megismerésnek és az átalakításnak. Így alakult ki a kórházépület, mint az orvosi ráhatás eszköze: lehetővé kell tennie a betegek alapos megfigyelését a megfelelő ápolás érdekében, és az épületek formáinak el kell választaniuk a betegeket a fertőzés elkerülése miatt. Az iskolaépület hasonlóképpen a nevelés eszköze. A kicsapongás elkerülése érdekében áthatolhatatlan válaszfalakat emeltek az egyének közé, de egyben nyílásokat biztosítottak az állandó felügyeletnek. Az iskola épületének magának is a felügyelet eszköztárává kellett válnia: a szobák egy folyosóról nyíltak, akár egy sor apró cella, egyenlő távolságonként egy-egy tanári szobát helyeztek el, az étkezőben pedig egy pódium magasodott a felügyelők asztalai számára, hogy osztályuk növendékeinek minden asztalát szemmel tarthassák az étkezés alatt. A fegyelmi intézmények

kitermeltek egy ellenőrző gépezetet, amely úgy működött, mint egy magatartásvizsgáló mikroszkóp; részletekbe menő analitikus osztályozásaik az emberek körül kialakítottak egy megfigyelő-, nyilvántartó és átnevelő szerkezetet.

Jeremy Bentham 18. századi filozófus egy olyan Panoptikum-modellt fejlesztett ki, ami tökélyre emeli a fegyelem és a felügyelet építészeti leképezését. Középpontjában egy torony áll, melyet gyűrű alakban vesz körül az épület, melyet teljes szélességében cellákra osztottak. Minden cellának két ablaka van, az egyik befelé, a torony ablakaira néz, a másik kifelé, és beengedi a fényt. Elég, ha egyetlenegy őrt állítunk a központi toronyba, és mindegyik cellába elhelyezünk egy beteget, elítéltet vagy egy tanulót. Az ellenfény miatt a toronyban lévő őr előtt tisztán kirajzolódnak a foglyok körvonalai a cellákban, így állandóan láthatóak. Ez a rendszer megfordítja a tömlöc elvét – bezárás, sötétség és elrejtés – az elsőt megtartja, a másikat megszünteti. A teljes megvilágítás és a felügyelő tekintete jobban befog, mint a sötétség, ami eddig védelmet nyújtott. A láthatóság csapda. A panoptikumban mindenki a helyén van, jól elzárva a cellájában, ahol a felügyelő szemtől szembe látja, de az oldalfalak miatt az elzárt nem tud kapcsolatba lépni a társaival. Őt látják, de ő nem lát; információ tárgya, de a kapcsolatnak soha nem az alanya. Szobája úgy van elhelyezve, a központi toronnyal szemben, hogy tengely irányú láthatóságot kényszerítenek rá, de az elkülönített cellák oldalirányban láthatatlanságot jelentenek. Ez a rend garanciája. Ilyen felügyelet mellett nem áll fenn a szökés, a fertőzés vagy a puskázás veszélye, vagyis a rendszer tökéletesen működhet, mindenféle zavaró körülmények nélkül.

Bentham szerint a hatalomnak láthatónak és ellenőrizhetetlennek kell lennie. Látható, mivel a rab szüntelen látja a torony magas sziluettjét, és ellenőrizhetetlen, mert a fogoly sohasem tudja, hogy épp abban a pillanatban figyelik-e, de éreznie kell, hogy bármikor figyelhető. A panoptikum is egy gép, mely szétválasztja a látni-látva lenni párt: a külső gyűrűben teljesen látható az ember, anélkül, hogy ő látna, a központi toronyból mindent látnak, de ők maguk sohasem láthatók. Ez az elrendezés automatizálja a hatalmat és megfosztja egyéniségétől. A hatalom alapelve nem egy személyben testesül meg, nem az számít, éppen ki gyakorolja, mert bárki képes működtetni a gépezetet.

Mindezt tetézi, hogy a gép zártsága nem zárja ki a külső, állandó jelenlétet, vagyis minden panoptikus intézmény alávethető a véletlenszerű és szakadatlan ellenőrzésnek nem csak az ellenőrök, hanem a közönség részéről is. A társadalom bármelyik tagjának joga van eljönni és saját szemével látni, hogy működnek az iskolák, kórházak, börtönök. Tehát nem kell félni, hogy a hatalom megnövekedése zsarnoksággá fajul, mert a panoptikum lehetővé teszi mindenkinek, hogy a legjelentéktelenebb felügyelőt is ellenőrizze.

Jeremy Bentham Panoptikum-terve

Philip W. Jackson rejtett tanterv elmélete is hasonló elven alapszik: mindannyiunknak lehetősége van belelátni az iskola rendszerébe, sőt életünk része évekig, pont ezért tudni véljük, hogy mi folyik benne. A pedagógusoknak vagy elméleti szakembereknek azonban nem titok, hogy az iskola sok olyan dolgot is megtanít a gyerekeknek, ami nem szerepel a hivatalos tantervben. Ennek ellenére nem véletlenül nevezte el Jackson a fogalmat rejtett tantervnek, hiszen a kutatók alig foglalkoztak a jelenséggel, tudomásul vették létezését, de nem tartották vizsgálatra érdemesnek. Pedig sokan úgy vélik, hogy ma sem tudjuk, mi történik valójában az iskolában. A szakemberek az iskolára, mint feketedobozra tekintenek, a benne zajló folyamatokat javarészt figyelmen kívül hagyva a bemeneti és kimeneti oldalra koncentrálnak.

Mi a modellünkben azonban a belső folyamatokat tartottuk fontosnak. Az iskola gépként való megjelenítésével a rendszer futószalagszerűségét mutatjuk meg. Amikor a gyerekek óvodásként „bekerülnek a rendszerbe”, még 98%-uk zseni. Egyéniségek, akik nyitottak a világra és kreatívak. Ám a folyamat során fokozatosan elvesztik a szabadságukat, kiszippantják belőlük az eredetiséget, a különlegességet. Ezek helyét - a fegyelmezés eszközével - betáplált gondolatokkal töltik ki. Az eredmény egy uniformizált közösség, ahol mindenki a szabályok szerint él, nincs önálló véleményük. Ez a modell úgy van beállítva, hogy a külső szemlélőnek az egyetlen működőképes megoldásnak tűnjön, mintha ez az ideális társadalom létrejöttének utópiája lenne.

Az utópia a tökéleteshez közeli fejlettségi szinten álló emberi társadalmat jelent, míg a disztópia egy elképzelt negatív jövőkép. A két fogalom mégsem ellentéte egymásnak, inkább egymásból következnek. A tökéletes társadalom voltaképpen elgondolhatatlan, a disztópikus társadalomban élők viszont utópiának élik meg saját létük. A disztópiát csak az látja negatívnak, aki azon kívül áll, nem tagja a rendszernek.

A negatív gondolatok, a rossz jelenlétének legfőbb bizonyítéka, hogy vélemények keletkeznek. Amíg vannak egyéni vélemények, elkerülhetetlen, hogy az ideálissal ellentétes ötletek beszennyezzék a társadalom eszményét. Így egy ideális, a tökéletességet elérni akaró rendszer létrejöttének alapja a szabad véleménynyilvánítás ötletének, és ezáltal a rossz gondolatok felvetésének kitörlése az emberek tudatából. A morális rossz gyökeres kiirtása és ebből következően föl nem foghatóként való kezelése egyenlő az értelem tudatos lebéklőzésével, tehát minden vezető gondolkodói tevékenység megtiltásával. Ennek a világnak a megvalósítását a társadalom tagjainak a lehető legkorábbi életkorában, az értelem legintenzívebb fejlődésének szakaszában kell elkezdeni. Egy ilyen szabályozás elindításához és véghezviteléhez egészen a véglegesítés befejező lépésig ideális helyszín az iskola intézménye.

Azonban az ellenőrzés, szabályozás túltengése egy totális, végletekig ellenőrzött világot von maga után. Mindenkinek ugyanazt a tudást kell megszereznie, egyforma ideáloknak kell megfelelniük, az ellenőrzés módja is egyforma. Egy ilyen iskolarendszert nem is esik nehezünkre elképzelni, hiszen nem áll távol a ma is használatos és élő oktatástól. Az egyforma padok, az azonos könyvek, a még előforduló egyenruhák kötelező jellegű viselése szintén az egyéniségek elfedését

szolgálják. Ha elképzelünk egy totális, minden szegmensében irreális és utópisztikus képet, az iskola rendszere nem tűnik annyira idegennek, mint a lét akármelyik másik formája. Aldous Huxley Szép új világ című művében az utcák zavaró hidegsége, az emberek szürke külleme, a legszemélyesebb terek elidegenítése mindenkinek feltűnő jelenség. Viszont ha belegondolunk abba, hogy ugyanez a mű milyen módon jeleníti meg az iskola képét, az nem tűnik idegennek; a korábban felsorolt, mai eszközök jelennek meg ott is. Egy ilyen szintű uniformizálás hatására a jövő társadalmáról egy igen utópisztikus kép alakulhat ki.

Az első lépésben az iskola falain belüli szabad véleménynyilvánítás teljes kiirtása valósul meg. Ezáltal az iskola az egyedi ötletek, a kreativitás fekete lyuka lesz. Minden a közösség szeme előtt zajlik és mindig ennek a közösségnek kell megfelelni, ami alapvetően egy teljesen reális rendszer, az emberi kapcsolatok működésének alapvető eleme. Azonban ha ez a közösség egy olyan gondolkodásmódot vár el, amiben az individuális értékek teljes kiirtása a cél, akkor a társadalom, amit kinevel egy fejlődésre képtelen, önmagát pusztító rendszerré válik. Mindenkinek ugyanúgy kell gondolkodni, nincsenek egyéniségek és így egyéni gondolatok se. Ez, amennyire negatívan hangzik, annyira előrevetíthet egy utópisztikus képet is, ahol nem fordulhat elő vitás helyzet, hiszen a gondolatok a legalapvetőbb gyökereiktől egyeznek.

Egy tökéletes társadalomban a döntéshozatal kizárólag egyhangú lehet. Ez nem feltétlenül egy beszűkült látásmódból következik, ha az egyének egyedi értelmezéseiből a döntés vitathatatlanul és logikus módon ered. Egy ilyen általános akarat csak akkor valósulhat meg, ha az értelem szintje minden egyénben egyenrangú. A legkisebb anomália is a tökéletesen működő társadalom végzetes hibája lehet. Sőt, minél intelligensebb egy ember, minél több egyedi és újító gondolata támad, annál veszélyesebb a rendszer működésére nézve.

Egy ilyen utópia tökéletességét márpedig csak egyetlen dolog boríthatja fel; a rossz, azaz a vélemény felbukkanása. Annak ellenére, hogy a végletekig boldog és jól működő világban a szabad gondolatok fogalmát még hírből se lenne szabad ismerni - már csak azért sem, mert azt megérteni se lennének képesek a társadalom tagjai - a kezdeteknél elkerülhetetlen a létezése. Ez nem is baj, ha azt tekintjük, hogy a rossz csak egy hiba a rendszerben, és minden egyes egyén ennek a megszüntetésén dolgozik. A társadalomnak az nem kérdés, hogy eliminálnia kell a rosszat, egyedül a megvalósítás formájára felvetett ötletek lehetnek eltérőek. Az

eszményi társadalomból a rossznak magától kell kihalnia, de az valamiért nem hajlandó önmagát megsemmisíteni. Az egyéni gondolatok nem akarnak eltűnni és ezek erőszakos kiirtása ellenkezik az utópia hibátlanságával. Így ez a hiba szükségszerűen, a legelső lépéstől velünk marad. De ilyen kezdettel hogyan juthatunk el a tökély világába, az utópiába?

A válasz egyszerű: sehogy. Ugyanis az utópia nem létezik. Az utópia csak egy illúzió; a disztópiában élők illúziója saját társadalmukról.

Budapest, 2013.10.25.

Irodalomjegyzék:

Michel Foucault: Felügyelet és büntetés. Ford.: Fázsy Anikó és Csűrös Klára.

Gondolat Kiadó, Budapest, 1990.

Tomasz Gábor: A rejtett tanterv – fogalom és kutatások. FKI, Budapest, 2006.

Educatio 2004/I. Vekerdy Tamás : Kinek mi kell? PP. 3-10.

<http://www.theatlantic.com/business/archive/2012/05/how-to-break-free-of-our-19th-century-factory-model-education-system/256881/>

http://www.pbs.org/kcet/publicschool/photo_gallery/photo7.html

<http://2.bp.blogspot.com/->

[yQuwj1MHA/T96hOGD_9GI/AAAAAAAAACkM/Q7ft9hpAgJE/s1600/Education+System.jpg](http://www.2.bp.blogspot.com/-yQuwj1MHA/T96hOGD_9GI/AAAAAAAAACkM/Q7ft9hpAgJE/s1600/Education+System.jpg)

<http://plato.stanford.edu/entries/foucault/#4.4>

<http://www.c3.hu/~prophil/profi034/sutyak.html>

<http://www.sparknotes.com/philosophy/disciplinepunish/section6.rhtml>

<http://epa.oszk.hu/00000/00035/00118/2007-11-lk-Felber-Michel.html>

<http://www.holmi.org/2006/09/balazs-zoltan-utopia-es-disztopia>

